

GELİN KUŞAĞI: BEKÂRET KUŞAĞI MI BEREKET KUŞAĞI MI?*

Bride's Sash: Is It a Virginty Sash or an Abundance Sash?

Dr. Öğr. Üyesi Emine ÇAKIR**

ÖZ

Toplumsal uygulama ve ritüeller, dinamik olmaları yönüyle değişime açıktır. Geçiş dönemlerinden evlilik ritüelinde karşımıza çıkan ve gelinin baba evinden çıkmadan önce beline bağlanan kuşak da son dönemlerde değişime uğrayan ritüellerden biridir. Bu çalışmada özellikle 2000'li yıllardan sonra bazı gelinlerin kuşak takmak istememeleri ya da kırmızı dışında farklı renk tercih etmelerinin nedeni sorgulanmıştır. Bekâret kuşacı olarak nitelenen gelin kuşacının bekâreti değil bereketi, doğurganlığı ve statü olarak bekârlıktan evliliğe geçişi ifade ettiği, esasında "soy kuşacı" olduğu savı sürülmüştür. Çalışmada kuşacının etimolojisinden, Türk kültüründeki yeri ve öneminden bahsedildikten sonra sözlü, yazılı ve ikinci sözlü kültür ortamından örnekler verilerek geleneğin reddedilme nedenleri tartışılmıştır. Babalık velayeti, kardeş kuşacı, gayret kuşacı, Fatma ana kuşacı, kudret kemeri, kuvvet kuşacı, bel şalı, peygamber kuşacı, kızkık bağı, teğbet, şutik, soy kuşacı gibi adlarla nitelenen gelin kuşacı günümüzde daha yaygın olarak bekâret kuşacı olarak ifade edilmektedir. Kuşak kuşatma, kuşak çözme, kuşak bağlama, kuşaca girme, kuşak atma, bel bağlama, gelin bağlama olarak belirtilen bu edim; kültür kodu olarak gelinin gideceği yere uğur ve bereket getireceği, gayretli ve doğurgan olacağına yönelik inanış ve kültür koduna sahipken bunun zamanla unutularak yerini kuşacın kanıksanan kırmızı renginden dolayı bekâret algısına bıraktığı tespit edilmiştir. Bu durum konuyu ister istemez feminist tartışmaların da odağına çekmektedir. Türk kültür tarihinde bekâret önemli bir olgu olup etrafında bazı ritüellerin olduğu bilinmektedir, fakat gelin kuşacının bekâretle ilişkilendirilmesinin yeni ve yaygınlaşmaya başlayan yanlış bir algı olduğu anlaşılmaktadır. Esasında etimolojik olarak Türkçe kur- kökünden türeyen kuşak; "tohum, döl, maya, soy, nesil" gibi anlamlarıyla kadının ya da erkeğin doğurganlığına ve verimliliğine, üretmesine bir başka ifadeyle berekete işaret etmektedir. Kadının özellikle bel kısmında yapılan kuşak bağlama pratiği onun doğurgan olması yönündeki beklentiyi ifade eder ki bu amaçla eskiden hem gelinin hem de damadın beline kuşak bağlandığı görülmektedir. Türk giyim kuşam tarihinde gelin kuşacının rengi ve maddesi, farklı renk ve formlarda karşımıza çıkarken, zamanla kuşacın kırmızı kurdele olarak tektipleştiği ve rengin bekâret kanıyla ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Bu algı, toplumsal bellekte kırmızı kuşak bağlamayı reddeden marjinal gelinlerin tepkisini beraberinde getirmiştir. Böylece ritüel, anlam kötüleşmesine uğrayarak yozlaşmıştır. Ayrıca Türkiye'de özellikle 1980'den sonraki akademik çalışmalarda kırmızı kuşakla bekâreti ilişkilendiren literatüre rastlanılması bu algının sonradan toplumsal kabule dönüşmeye başladığını göstermektedir. Çalışmada bu yozlaşmayı ortaya koyabilmek için gelinlik aksesuarı satan kişiler ve pratiğin uygulayıcılarıyla 2019 yılında yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Saha araştırması neticesinde kaynak kişilerin tamamının kırmızı kuşacı bekâretle ilişkilendirdiği, üstelik gelinlikçilerin tamamının kuşacı bekâret kuşacı adıyla sattıkları tespit edilmiştir. Toplumsal cinsiyet tartışmalarını da beraberinde getiren bu ritüelin, toplumun genel kabulleri ve muhafazası doğrultusunda büyük oranda korunmakla birlikte özellikle geniş kitlelerce farkındalık yaratacaktır. İlaveten bekâret kuşacı nitelemesi yerine ritüelin doğurganlık ve soy kökenine de uygun olarak özellikle gelinlikçilerin kuşacı; bekâret kuşacı yerine bereket kuşacı ya da soy kuşacı olarak satmaları, hem geleneğin yozlaşarak reddedilmesine engel olacak hem de kültür koduna uygun bir adlandırma sayesinde konu, popüler kültürde toplumsal cinsiyet odağında eleştirilmeyecektir.

Anahtar Kelimeler

Toplumsal inanış ve uygulamalar, gelin kuşacı, bekâret kuşacı, bereket ve soy, kültürel yozlaşma.

ABSTRACT

Social practices and rituals are open to change as they are dynamic. One of the rituals that has undergone changes in recent times is the sash that is tied to the waist of the bride before she leaves her father's house. In this study, especially after the 2000s, the reason why some brides do not want to wear sashes or

* Geliş tarihi: 7 Nisan 2021 - Kabul tarihi: 30 Eylül 2021

Çakır, Emine. "Gelin Kuşacı: Bekâret Kuşacı mı Bereket Kuşacı mı?" *Millî Folklor* 134 (Yaz 2022): 145-158

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü Toplumsal Uygulamalar Anabilim Dalı, eminecakir.thb@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2196-5592.

prefer a different colour other than red was questioned. It is asserted that the bride's sash, which is described as the virginity sash, does not mean virginity. It actually refers abundance, fertility, and a status the transition from being single to marriage. In the study, after mentioning the etymology of the sash with its place and importance in Turkish culture, the reasons for the rejection of the tradition were discussed by giving examples from the oral, written and second oral culture environment. The bride's belt, which is described by names such as father's custody, sibling sash, effort sash, the sash of Fatima mother, the sash of puissance, power belt, waist shawl, prophet belt, virginity tie, teğbet, şutik, lineage sash etc., is more commonly expressed as virginity sash today. It has been determined that this action which is stated as unbelting or tying, previously referred to a belief and cultural code that the bride will bring abundance and good luck to her place (home or family), but now this belief has been forgotten over time and has turned into a perception of virginity due to the red colour of the belt/ribbon/sash. This situation inevitably draws the subject to the focus of feminist debates. Virginity is an important phenomenon in the history of Turkish culture, and it is known that there are some rituals around it. However, it is understood that associating the bride's sash with virginity is a new and widespread misconception. In fact, the sash called as "kuşak" in Turkish derived from the Turkish word root "kur" which means "seed, progeny, yeast, generation etymologically that also refers to the fertility and reproduction of women or men, in other words, abundance. The practice of tying sash, especially on the waist of a woman, highlights the expectation of fertility from the bride. For this purpose, it is seen that a sash was tied around the waist of both the bride and groom in the past. While the colour and material of the bridal belt appear in different colours and forms in the Turkish clothing history, it has been determined that the sash has been reduced to a single model as a red ribbon over time. This red colour has been associated with the virginity loss or virginity blood. This perception brought along the reaction of marginal brides who refused to tie a red sash within the social/collective memory. Thus, the ritual has gained a negative connotation in its own meaning. Additionally, the red sash is associated with virginity in studies published especially after the 1980s in Turkey shows that this perception started to turn into social acceptance later on. In order to reveal this deterioration, semi-structured interviews were conducted with the people who are the practitioners of the ritual, and also selling wedding dresses and accessories in 2019. As a result of the field research, it has been determined that all of the informants associate the red sash with virginity, and also all of the wedding dressmakers sell the sash under the name of the virginity belt. It has been specified that this ritual, which brings with the gender discussions, is largely preserved within the general acceptance of the society, but has recently tended to be rejected depending on the education level, economic situation and social environment especially in the urban life. It is possible to bring an effective solution for this seemingly degenerate tradition by presenting it to academy and by making use mass media. Filming a documentary highlighting the code of fertility and abundance, that existing at the root of the tradition, and including similar messages on TV series and movies will raise awareness in the society. In addition, if the ritual is applied with a sash which can be named as lineage belt or abundance sash instead of the virginity sash, and wedding dressmakers sell the sash with these new names, many negative meanings of the rituals can be extinguished. This change can both prevent the rejection of tradition by degeneration, and the ritual will not be criticized in the context of gender in the popular culture with the renamed sash in accordance with cultural codes.

Keywords

Social beliefs and practices, bride's sash, virginity sash, fertility and lineage, cultural degeneration.

Giriş

Toplumsal inanış ve uygulamalar, farklı etkenlere bağlı olarak zamanla değişebilir, unutulabilir ya da toplumun belli bir kesimi tarafından reddedilebilir. Bu çalışmada geçiş dönemlerinden evlenme ritüelinde karşımıza çıkan ve gelinin baba evinden çıkmadan önce beline bağlanan kırmızı kuşağın özellikle 2000'li yıllardan sonra bazı gelinler tarafından reddedilmesinin nedeni sorgulanmıştır. Ritüelistik anlamda gelin baba evinden çıkmadan önce gerçekleştirilen bu edim; *kuşak kuşatma*, *kuşağa girme*, *kuşak bağlama*, *bel bağlama*, *gelin bağlama*, *kuşak atma* ya da *kuşak çözme* terimleriyle ifade edilir. Geleneğe toplumsal bellekte; *babalık velayeti*, *kardeş kuşağı*, *gayret kuşağı*, *gelin kuşağı*, *Fatma ana kuşağı*, *soy kuşağı*, *bekâret kuşağı* ya da *kemeri* gibi adlar verilmektedir.

A. Özder, kuşağı "teybet kuşağı" ve "şutik" (1981:76), Ş. Özay (2015: 77) ise "kuvvet kuşağı" olarak niteler. D. Kaya, gelinle ilgili kullanılan araç gereçler başlığı altında "*bekâret kuşağı ve bel şalı*" (1995: 151) ifadelerini kullanır. Ö. Demren ise gelin

kuşasına Sivas'ta "kırmızı kuşak, kardeş kuşağı, kızlık bağı, gelin kuşağı, peygamber kuşağı, gelin bağı, kudret kemeri, bekâret kuşağı, bel kuşağı" (2021: 276-277) gibi adlar verildiğini söyler. Kültürel kod olarak bu ritüel, gelinin gideceği yere uğur ve bereket getireceği ve gideceği yerde gayretli, iffetli ve doğurgan olacağı gibi anlamlar taşır. Fakat ritüelin son zamanlarda bahsedilen bu anlamlarının unutulmaya başlandığı, anlam kötüleşmesine uğrayarak yozlaştığı, yerini bekâret algısına bıraktığı belirlenmiştir. Bu durum konuyu ister istemez toplumsal cinsiyet odaklı feminist tartışmaların da merkezine çekmektedir. Bunda kırmızı rengin kanla, kanın ise bekâretle ilişkilendirilmesi etkindir. Çalışmada gelin kuşağının bekâret kuşağı olmadığı, kuşağın renginden ya da maddesinden ziyade önemli olanın ritüelin soy/nesil, doğurganlık ve üremeyle ilgili işlevinin olduğu; medeni hâl olarak bireyin bekârlıktan evliliğe geçişi bir başka ifadeyle statü değişimini temsil ettiği ve bu değişimde gelinden doğurgan olması yönündeki beklentiyi ifade ettiği savı ileri sürülmüştür. Zira geçmişte gelin kuşağının sadece kırmızı renkte olmadığı hatta kuşak olarak sadece kurdelenin kullanılmadığı, ekonomik duruma ya da bireyin isteğine göre altın, gümüş, ipek, deri gibi farklı madde ve renklerin tercih edildiği sözlü, yazılı ve görsel kaynaklardan tespit edilirken, günümüzde gerek renk gerekse madde olarak kuşağın tektipleştiği, kırmızı kurdeleden kuşağın toplumun genel kabulüne dönüştüğü görülmektedir.

Türk giyim-kuşam tarihi konusunda önemli çalışmaları olan S. Tansuğ'un gelin kuşağını *soy kuşağı* olarak nitelemesi, kuşağın doğurganlıkla ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır: "Soy kemeri gelinin karnı üzerine düşürülerek bağlanır. Gelin kırk gün süre ile bu kemeri belinde taşıyacaktır. Bir yıl süreyle düğünlerde bayramlarda kuşanacaktır. Soy kemeri; üremeyle ve soyun devamıyla ilgili inanca dayanır" (1982: 45). Ayrıca G. Öğüt Eker gelinin doğurgan olması yönündeki beklentiyi zürriyet ritleriyle ilişkilendirerek gelinin doğurgan olması, özellikle de yeni kurulan ailenin soy sürmesi gayesiyle erkek çocuk sahibi olması (2000: 99) ile ilişkilendirir. H. A. Aydoğan ise zürriyet ile gelin kuşağı arasındaki ilişkiye doğrudan değinir. "Gelinin zürriyetini arttırmaya yönelik uygulamalardan biri 'gayret kuşağı' bağlamadır. Rengi gelinin duvağı gibi kırmızıdır. Gelinin babası ya da erkek kardeşi tarafından bağlanan bu kuşak, pek çok işleve sahiptir ki bunlardan biri de gelinin zürriyetini temin etme, doğurganlığını arttırma ve eve bereketin gelmesi içindir" (2012: 124). Türk kültüründe kuşağın doğurganlıkla ilişkisini vurgulayan Z. Gargi ise bel aksesuarlarının, törenle takılmasıyla da vurgulanan simgeciliği, bazı etik kurallarla, kadının doğurganlığı çerçevesinde, soyu sürdürecektir kadının cinselliğine göndermelerde bulunduğunu söyler (2007: 236). Gelin kuşağının özünde gayret kuşağı olduğunu ve zamanla renginden dolayı anlamının değişerek yerini bakirelik algısına bıraktığını ise A. R. Balaman şu şekilde açıklar: "Ata binmeden önce baba, kızının beline kırmızı kuşak bağlar. Bu kuşağa 'gayret kuşağı' denir. Gayret kuşağının amacı, kızın gelin gittiği evde tembellik yapmamasına, gayretli olmasına, işten kaçmamasına yöneliktir. Ancak bazı danışmanlarımız, kuşağın renginden de giderek gayret yanında bakirelik simgesi olabileceğini de vurguladılar" (1983:146). Toplumsal bellekte 1980'lerin başlarında kuşağın anlamının değişmeye başladığına dair Balaman'ın farkındalığı dikkate değerdir.

S.V. Örnek, geçiş dönemlerinde gerçekleştirilen ritüellerin işlevini kutsala hizmet ederek kişinin kendini koruması olarak yorumlar: "Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır" (1995: 131). "Kırmızı renk; gücün, koruyuculuğun sembolüdür. Düğün-

lerde gelinin başına örtülen kırmızı örtü ile beline bağlanan kırmızı kuşak da gelini kötülüklerden ve nazardan korumak içindir” (Şimşek, 2017: 106). “Al” eski Türk inanç sisteminde hâkimiyet sembolüdür (Ergun, 2003: 79). Gelinin evden çıkmadan önce başının üstüne atılan duvağın geçmişten günümüze daima al renkte olması, kutsalla ve kişinin kötü güçlerden [ruhlardan] korunmasıyla ilişkilidir. Fakat duvakta aranan al renk şartı, kuşakta her zaman aranmamıştır. Kuşak ve kutsallık ilişkisi özelinde kuşağın üç kez bağlanması ise E. Esin, “Bu uygulamalarda, kamların ve alpların kullandığı kuşak ile kutsiyet ifade eden üç sayısının, kuşak çözmeye bağlı bir biçimde birleştiğini; kam aksesuarı olan kuşağın, İslamiyet sonrasındaki tarikatlar ile ahilik teşkilatında da ‘kuşak kuşanma pratikleri’nde yaşamaya devam ettiğini” (1979: 55-71) söyler. “Bekâret ve gayret kemeri, 4-5 cm. kalınlığında, al renkli bir şerittir. Al renk, tarihimizin başlangıcından beri manevi ve millî rengi olarak algılanmış, millî bir sembol hüviyeti kazanmıştır” (Genç, 1997: 13). “Kırmızı kaftanlar, gerdeğe girecek gelin ile güveyinin Dede Korkut’un dili ile ‘ergenlik kaftanları’, yani mutluluk, mürüvvet ve murat giysileri idiler” (Ögel, 1991: 407). Kısaca ritüellerde al renk mitik anlamda; bekâret sembolü olarak değil gücün, hakimiyetin, koruyuculuğun ve mutluluğun sembolü olarak kullanılmıştır. Beyaz gelinliğe kırmızı kurdelenin tercih edilmesinde bekâret değil, al renge yüklenen mitik anlam aranmalıdır.

“Geçiş törenleri, statüdeki bir değişimin (örneğin, gençlikten yetişkinliğe, bekârlıktan evliliğe geçişin) beraberinde getirdiği ritüeller olarak tanımlanmaktadır. V. Gennep’e göre, statüdeki bir değişimin beraberinde getirdiği ritüellerin üç evresi vardır ve bu üç evrenin her biri, açık sembolik sınırlamalarla birbirinden ayrılır” (Gordon, 2005: 257). Evlenme evresinde, *kuşak kuşatma* ritüeli de bu anlamda kızın kadınlığa geçişini gösteren, evliliğe dair sembolik medeni hâl değişiminin, bekârlıktan evliliğe geçişin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Literatürde bu dönem, eşiksel ya da liminal dönem olarak ifade edilir. Kanın geçiş dönemlerindeki eşiksel önemini ise E. Ölçer Özünel dört evrede açıklar: “Bunlar, adet kanamasıyla birlikte gerçekleştirilen genç kız kanaması, erkek adaylarına soyun devamlılığındaki rollerini hatırlatıcı sünnet törenleri, evlilik kurumuyla ve soyun devamlılığıyla ilişkilendirilen bekâret kanı ve son olarak da, soyu devam ettiren doğum kanıdır. Bu bağlamda denilebilir ki, kan olgusu, toplumsal sözleşmeler aracılığıyla kutsal olanla ilişkiye geçiş süreçlerinde dönüştürücü bir işleve sahiptir” (2005: 45). Bekâret kanı, evlilik geçiş ritüeliyle doğrudan ilişkili olup kan ile kırmızı kuşak arasında kurulan zihinsel çağrışım, kuvvetle muhtemel bu algıdan kaynaklanmaktadır.

S.V. Örnek; geleneklerin çoğu zaman toplumun gelişmesini engelleyici nitelikte olduğunu ve çok ağır değiştiğini (2017: 92) vurgular. Gelin kuşağı geleneği, burada ifade edilen geleneklerin “çok ağır değişeceği” söylemi bağlamında elbette tartışılabilir. Şayet toplumsal bellekte geleneğin kökeni ve asıl anlamı unutulur, gelenek anlam kötüleşmesine uğrayarak yozlaşırsa marjinal uygulayıcılar tarafından kitle iletişim araçlarının da vasıtasıyla değişim hız kazanabilir. Geleneğin, başlangıçta sadece marjinal küçük ve belli bir grup tarafından reddedilmesi ya da değiştirilmesi zamanla yaygınlaşıp toplumsal kabule dönüşebilir. Çalışma kapsamında ele alınan marjinal gelinler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Araştırmada, literatür bilgisine ilaveten gelin kuşağındaki değişim ve dönüşümü ortaya koyabilmek için meslekleri gereği çok fazla kişiyi gözlemleme deneyimine sahip oldukları ve geçmişle bugünü mukayese edebilecekleri için gelinlik ve gelinlik aksesuarı satan biri erkek, altısı kadın kaynak kişiyle görüşülmüştür. Bunlara ilaveten ritüelini uygulayıcısı olan iki kaynak kişiyle 2019 yılında yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir.

Gelinlikçiler, özellikle 2000'lerden sonra [kırmızı] kuşak bağlamayı reddeden gelin adaylarının arttığını ve bu durumun ailelerle gelinleri sıklıkla karşı karşıya getirdiğini ifade etmiştir. Bu durum ritüelin yozlaştığı yönündeki savımızı desteklemektedir. Aileler gelinleri istedik ve beklendik davranışlarla, sözlü hukuk normlarıyla yönlendirmeye çalışmaktadır. Aileler, “El âlem ne der, ben de bu şekilde evlendim, geleneğimiz bu, taksan ne olur sanki, konu komşuya rezil oluruz yoksa, dedikodu olur meğer gelin kız değilmiş dulmuş derler, bari evde tak arabaya binince hemen çıkarırsın, altı üstü takıp çıkaracaksın.” gibi sözlerle gelinleri ikna etmeye çalışmakta; bazı marjinal gelinler ise “Ben kimseye bir şey ispatlamak zorunda değilim, benim bekâretimden kime ne, çok iğrenç bir uygulama, bu zamanda böyle gelenek mi olur, o zaman erkekler de taksın, peki erkeklerin bekâretini nasıl anlayacağız.” gibi sözlerle cinsiyet eşitsizliği odağında geleneği eleştirmektedir. Gelin aksesuarları satan kaynak kişinin görüşü bunu açıkça ortaya koymaktadır:

Dokuz yıldır bu meslekteyim. Son dört yıldır, gelinler artık kırmızıdan ziyade bordolara, morlara, mürdüm, uçuk pembe, daha soft renkteki kuşağa yöneldiler. Bunları genellikle el buketiyle uyumlu olarak kullanıyorlar. Anneler çok fazla kızlarına karşı çıkıyor, kırmızı takmalısın bunun bir anlamı var, diye. Kızlar da kemerse kemer renkli olsun, ha kırmızı ha başka renk diyorlar, çatışıyorlar. Anneler, kuşağı kırmızı istiyor. Kırmızı rengi kızlar, bekâreti temsil etmesinden dolayı istemiyor. Daha yakın zamanda bir müşterim, anne ile kızı dükkânda tartıştı bu konuda. Gelin pembe istedi, annesi kırmızı istedi. Her iki rengi de aldılar, ama akıbet ne oldu yani gelinin hangisini taktığını bilmiyorum. Ayrıca kuşağa karşı çıkan gelinlerin çoğunun eğitilmiş ve ekonomik durumunun iyi olduğunu söyleyebilirim (Buğra Alışkan, 2019).

Gelin adayı, kuşak bağlamaya karşı değildir, kırmızı kuşağa yüklenen bekâret algısına karşıdır ki kuşaklararası çatışma da bu algıdan kaynaklanmaktadır. Oysa kuşağın etimolojik kökeni ve kültür kodu bilinirse bekâret algısının sonradan ritüele eklendiği anlaşılacak ve gelenek reddedilmeyecektir.

Kuşak; mağara duvarlarından kitabelere, minyatürlerden seyahatnamelere, arkeolojik kalıntılardan heykellere birçok kültür unsurunda karşımıza çıkar. Altın, gümüş, bakır, deri, ipek gibi farklı maddelerden yapılan kuşak; kimi zaman beli sarmak, hastalıklardan korunmak, kimi zaman silah taşımak, eşya saklamak, kimi zaman ise estetik amaçlı birçok işlevde kullanılır. Günlük hayatta ritüellerde kuşak; kıyafetleri toparlamak, belli bir sosyal statüyü, dinî merasimi ve meslek grubunu temsil etmek ve evlilik ritüeli gibi törenlerde anlamsal işleve sahiptir.

B. Ögel, kuşak sözünün aslında, eski Türkçe kurşak sözünden gelmiş olabileceğini ifade eder. Eski Türkçe’de kur-la-mak fiilinin ‘bağlamak, kuşaklamak’ manasına geldiğini, en eski Türkçe’de ise kemere yalnızca kur denildiğini söyler (1985: 73). E. Esin ise (2001: 135-136); kuşağın, kur kökünden türediğini ve hem kemer hem de rütbe nişanı anlamında kullanıldığını ifade eder. Kurşanmak ifadesinin ise kılıç kuşanmak törenine işaret ettiğini belirtir. DLT’te ise “Kur: kuru, kuşak, kemer; kur-: kurmak, askeri toplamak, otağ kurup yaymak, (insanlar) toplanmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 747) anlamlarına gelir. Kuşak kelimesinin anlamdaşı olan nesil ise *Osmanlıca Sözlük*’te “1. Nesil, kuşak. 2. Soy, döldöş (Devellioğlu, 2000: 824), Batnî: karına mensup, karınla ilgili. Batın: 1. Karın. 2. Nesil, soy (Devellioğlu, 2000: 73) olarak geçmektedir. *Osmanlıca Sözlük*’te neslin karın ve soy anlamına gelmesi ve kuşağın karın/bel bölgesine sarılması ritüelin etimolojik kökenine dair önemli bir ipucu olarak yorumlanabilir. M. Sarıkaya’ya göre kur “kuşak, kemer” isminden kurşa- fiili; ondan da kurşaq isminin türemesi de eski çağlara dayanıyor. Gur kelimesinin, kendisinden daha eski olan ur

“tane, tohum” kelimesiyle ilgisi üzerinde durmak gerekir, qur’un; ur “şişlik, tane, tohum” kelimesinin q- protezi almış biçimidir (2007: 1515-1516). Ur kelimesinin “şişlik, kabarıklık” anlamından “tane, tohum” anlamına doğru bir gelişme gösterdiği, ondan urı/orı(u-?) “erkek genç, oğul” ve uruğ “tane, çekirdek, tohum, döl, evin” kelimelerinin türemiş olduğu; daha sonra da uruğ kelimesinin “soy sop, nesil; kavim, boy” anlamı kazandığı görülüyor. Önce kelimenin “şişlik, kabarıklık; tane, tohum; döl, meni; erkek evlat; erkek genç; üremek, çoğalmak” anlamlarıyla ilgili urluq ve uruğ kelimeleri de yaygın olarak “tohum, döl, maya” anlamında kullanılmıştır (Sarıkaya, 2007: 1517-1518). Hem *Osmanlıca Sözlük*’teki anlamı hem de Sarıkaya’nın köken tespiti, kuşak sözcüğünün bekâretten ziyade soy ve üreyle ilişkili olduğu yönündeki savımızı desteklemektedir. Etimolojik olarak “soy, nesil, tohum, döl” anlamlarına gelen kuşağın gelin kuşağı ritüelinde de bu anlamlarıyla ilişkili olması kuvvetle muhtemeldir. Bir başka araştırmacı G. Sernika ise Kislyakov’dan alıntıyla, dilbilim analizi gösterir ki ‘kurama, kurak’ sözleri ‘kur’ (kayış, kemer) sözüne bağlıdır. Bundan ise kelimenin insan beline (adamın verimlilik noktasına) bağlantısı çıkar. Birçok halka göre insanın beli verimlilikle ilgilidir. Türkler in verimli çağında olan adama ‘bel ortasında’ denildiğini (akt. Sernika, 2000: 278-279) söyler. Özellikle burada bel kısmının üreme konusundaki işlevine dair vurgu önemlidir. “Birçok halkın inançlarına göre de insanın beli verimlilikle de ilgilidir. Bel, özellikle de erkeğin beli (veya karaciğeri) tüm Türk halklarının inançlarına göre verimlilikle ilgilidir. Hattâ, Orta Asya’da kullanılan ve verimlilik sembolü olan kurama ve kurak isimli aplikelerin isim kökenlerinin dilbilimsel analizle kur (kemer, kayış) sözcüğüne bağlı oluşu, insanın beline yâni verimlilik noktasına da bağlanmaktadır. Kuşak sözcüğünün anlam karşılıklarından birisinin nesl (soy) olması da bel aksesuarıyla cinsellik arasındaki bağı açıkça göstermektedir. Çoğu ilkçağ halklarında da evlenme çağına gelme bildirisi, bele kemer bağlama eylemiydi” (Loshkek’ten akt. Gargi, 2007: 223). H. Arslan Erol ise “döl, sulp” kelimelerinin doğrudan söylenmesinin ayıp kabul edilmesinden dolayı örtmeceye başvurularak “bel” kelimesinin temel anlamını “döl, sulp” anlamlarını da kapsayacak şekilde anlam alanını tabu yoluyla genişlettiğini ifade eder (2008: 41). P. Ergun ve İ. Gündüz Alptürker ise (2017: 88) çocuksuzluk sağaltımında çocuğun türbeye satılmasıyla ilgili ritüelde bele kuşak/tülbent bağlama eyleminin semantik köklerini Yakut Türklerinde arar ve ritüelde kuşak bağlanan yerin bel olmasının kültürel bellekte “bel-döl” ilişkisi bağlamında değerlendirilmesinin tesadüfi olmadığını ifade ederler. Tüm bu örnekler ritüellerde kuşağın belle, belin ise doğurganlık ve üreyle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır.

Kuşak olarak nitelenen bel bağı; etimolojik olarak insan vücudu olan belle (karnı bölgesiyle), bel ise; soy, döl, nesil, verimlilik ve doğurganlıkla ilişkilidir. Belin bekâretle ilişkisinden ziyade söz konusu olan insanın üreyebilmesi ve soyunu devam ettirebilmesidir ki gündelik hayatta sıkça kullanılan “kuşaktan kuşağa” deyiimi de aslında soylar arası aktarımın bir göstergesidir. Ayrıca gelin kemerbesti konusunda Tansuğ’un “Kemerbest, sülâlenin uğurudur. Her gelen yeni geline, sülâlenin keberbest’i takılır. Böylece kemerbest, soydan soya geçer” (1985: 37) ifadesi de nesne olan kuşakla soy ilişkisini ortaya koymaktadır.

Ataerkil yapıda kadının doğurganlığı önemlidir, çünkü “Çocuk doğuramayan kadın her türlü üretimin dışındadır ve salt tüketim etkinliği içinde ve işlevsiz görülmektedir” (Yolcu, 2014: 199). Bu nedenle bele kuşak bağlanmasındaki amaç, bekâret beklentisinden ziyade kadının doğurabilmesi yönündeki temenni ve soyu devam ettirebilmesidir. 86 yaşındaki kaynak kişinin söylemi, kuşağın etimolojisinde vurgulanan soy ve üreme ilişkisiyle erkek çocuk beklentisi savıyla örtüşmektedir: *Gelinin beline kuşağı, özellikle*

erkek kardeşi bağlar ki doğan ilk çocuk, erkek olsun. Özellikle de göbeğin üzerine bağlanılır, ilk çocuğu erkek olsun diye. Bana da erkek kardeşim bağladı, kuşağın rengi fark etmez, benimki sarıydı (Nuriye Kasapçı, 2019). Burada kuşağın renginden ve maddesinden ziyade bizzat edimin kendisinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Kuşağı doğurganlık ve erkek çocukla ilişkilendirilen benzer örnekler ise şöyledir: Sivas'ta, "Önceden gırmızı guşah diye bir şey yohdu kemer dahılırdı" (Demren, 2021: 277). "Sivas Türkmenlerinde, gelin olacak kıza kendinden küçük kardeşi eski usuldeki gümüş kuşağı eliyle bağlar. Bundan maksat iki benim gibi bir senin gibi olsun yani iki oğlun bir kızın olsun demektir" (Koşay, 1944: 255). M. Aça, Başkurtlar'da kızın belini (kuşağını) bağlayan kaynananın ona şu öğüdü verdiğini aktarır: "Belini sıkıp burayım/Yelden kıvrak ol/İnsaniyetli ol/ Kuttan yana kutlu ol/ Evlattan oğullu ol..." (Söylemenov vd. 1995'ten akt. Aça, 2015: 80). Buradaki "evlattan oğullu ol" alkışı, yine kuşak ve doğurganlık ilişkisini yansıtır. Gelin kuşağı; bekâretin değil, ataerkil sistemde erkek çocuk beklentisinin, bereketin bir başka ifadeyle soyun/üremenin simgesidir.

Hem bereket/üreme hem bekâret algısını aynı anda ifade eden örnekler de mevcuttur: "Kırmızı kuşak, bekâret ve gayret sembolü olarak gelin evden ayrılmadan önce babası ve ağabeyi tarafından 'salavat ve tekbir' ile kızın beline bağlanır. Bağlanan kemer, ilk çocuk doğuncaya kadar saklanır. İlk çocuk oğlan olursa bir parçası çocuğun omzuna dikilir" (Altunel 1995).

Kuşak belle, bel ise kadın ya da erkek olsun doğurganlıkla ilgilidir. Özellikle güveyin gerdeğe girmeden önce bekâr arkadaşlarının damadın sırtına, beline vurdukları görülür. "Beline kuvvet" ya da "Darısı çocuklarına (çocuğu yoksa) beline olsun." (Koşay, 1944: 63) alkışı, soyun devamına yönelik beklentiyle bel arasında kurulan ilişkiyi açıkça yansıtır. "Mannhardt, güveği veya gelini dövme geleneği hakkında birçok örnek verir ve bunun kötü ruhları defetmek amacıyla yapıldığını aksi hâlde zürriyete engel olacaklarını söyler ve bu ritüelin sadece eşleri doğurgan yapmak için kötü ruhları kaçırmak amacıyla yapıldığını düşünmeye ve kabul etmemeye hiçbir neden yoktur" (Erdentuğ, 1969: 258), der. Sadece kıza değil erkeğe de kuşak bağlanır: "Elazığ'da güvey, mintanın üzerine de önu açık iki kapaklı entari giydirmek, hâl ve vakti müsait olanların bellerine lahur şalını, vakti müsait olmayanlar da Trablus kuşağını bağlarlar" (Koşay, 1944: 333). "İzmir ili Kemalpaşa ilçesinde doğurganlık dileği, evlilik törenlerinde kuşak üzerinde sembolleşir ve bu amaçla kuşak kuşama eylemi yalnızca geline değil, evlenen erkeğe de uygulanır. Anadolu'daki Türk geleneklerine göre, kimi yörelerimizde, evlendiği gün damadın beline de kuşak bağlanmaktadır. Kemalpaşa Tahtacı Türkmenlerinin 'Beli kuvvetli olsun.' diyerek evlendiği gün damadın beline kement adını verdikleri kuşak bağlanmaktadır" (Gargi, 2007: 186, 224). Z. Gargi, S. Tansuğ ile yaptığı mülakatında Tansuğ'un Anadolu'da yaygın bir geleneğe göre, baba evinden çıkarken gelin kıza, babasının kemerinin kancalanmasının yani iki tokayı birbirine bağlamasının iki cinsiyeti de birbirine bağlama anlamı taşıdığını, bu şekilde baba, kendi otoritesini damada teslim ederken kızından da yeni evinde ahlâklı yaşaması için söz aldığını, Anadolu'da, kimi yörelerimizde gerdeğe girmeden önce damadın beline de kuşak sarıldığını, bunun da anlamının cinsel güç ve doğurganlıkla ilgili olduğunu (2007: 184-185) ifade ettiğini söyler. Hem gelin hem güvey için bel bölgesinin taşıdığı anlam aynıdır. Bele sarılan kuşak, zürriyet ve doğurganlıkla ilgilidir.

Erdentuğ ise kuşağı; bekâret ve doğurganlık yerine kadının velayet temsili olarak ele alır: Kırgızlarda 'kalın' anlaşmasından sonra, güveğin dostlarını kız evine götürdüğü zaman kız babasının delikanlının boynuna bir 'sarma' sarması rit'i vardır. Aynı seremoni, Grenard'a göre Çin Türkistan'ında 'sarma sarmak' şeklinde saptanmıştır. Otoritenin

babadan delikanlıya geçtiğine işaret olarak kabul edilmelidir (1969: 259). Kuşak, sembolik olarak kızın baba evinden eşinin evine yani baba sorumluluğundan eşinin sorumluluğuna geçmesinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bekâret ve soy arasındaki ilişkiyi bir güvence olarak ifade eden Ö. Oğuz ise bekâret uygulamasının en önemli nedeni olarak soyun sürme güvencesi (2012: 109-110) olduğunu söyler.

M. And, *16. Yüzyılda İstanbul Kent Saray Günlük Yaşam* adlı çalışmasında gelinlerin ipek ya da ketenden yapılmış geniş bir bağı iki üç kere doladıklarını, bazen de altın veya gümüş tokalı ince deriden bir kemerle bellerini sıktıklarını (2015: 179) derken gelinlik kuşağının illaki kırmızı olması gerektiğini altın, gümüş gibi madenlerden de olabileceği anlaşılmaktadır ki burada bekârete ilişkin herhangi bir vurgu da söz konusu değildir. “Osmanlı sarayı gelinlik elbisesinde hanedan rengi olan kırmızıyı, halk ise başta kırmızı olmak üzere mor, mavi gibi canlı renkleri yeğlemiştir. Gelinlik rengi değişse de duvak, 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle kırmızı olmuştur” (Kafadar, 1993’ten akt. Gürtuna, 1999: 54). 20. yüzyılın başında Abdülaziz Bey ise ritüelî “gelin için bel şalı” (Abdülaziz Bey, 2000: 126,134) olarak niteler.

Cumhuriyet döneminden 1980'lere değin Türkiye'nin muhtelif illerinde derleme yapan araştırmacıların eserlerinde de kuşakla bekâret ilişkisine dair vurguya rastlanılmamaktadır: Y.Z. Demirci, “Gelin atı, evin damlağında epeyce bekler. Çünkü içeride babası tarafından kızın kemeri bağlanır, pullu duvağı geçirilir. Babası kızın kuşağını kuşatır.” (1938: 40-55); Bolu’da, eğer gelin hanımın kardeşi varsa hemşiresinin beline gümüş kemer takacaktır. Yoksa babası o vazifeyi görür, para saçar bir odaya gider (Koşay, 1944: 208); Çankırı’da öğle namazından çıkar çıkmaz kızın babası, kardeşleri, amca ve dayısı bir hocayla birlikte eve gelirler ve kızın etrafında toplanırlar. Hoca dua eder, kızın kardeşi gelinin beline bir kuşak kuşatır, kardeşinin koynuna gücünün yettiği kadar para koyar (Koşay, 1944: 209); Niğde’de kızın babası gelerek, kızın beline kuşak kuşatır ve saadeti için dua eder (Koşay, 1944: 249). Burada dikkati çeken bir diğer husus, duanın gelini koruyacağına dair inanışla kuşağın ilişkilendirilmesidir ki bu Türk-İslam senkretizmiyle açıklanabilir. U. Barlas da benzer uygulamaları örneklendirir: “Gelin kapıdan çıkarken kızın babası kızına bir kuşak verir veya bunu kendi eli ile kızın beline bağlar. Bundan sonra ana babası kıza öğütlerde bulunur.” (Barlas, 1963: 47), “Bu sırada kızın amcaları, dayıları, dedeleri düğün yerine gelirler. En yaşlısı elinde tuttuğu gümüş bir kemeri veya kıymetli bir kuşağı gelinin beline üç defa dolar. Sonra diğer akrabaya verir, o da kuşağı üç defa dolar diğer birine verir. Bu şekilde akrabalar aynı şeyi tekrarlar. Baba ve evli ağabeyler de aynı şeyi yaptıktan sonra kuşağı ilk dolayan yaşlı zat, kızın beline bağlar. Fatiha okur. Herkes ‘amin’ der. Kız erkeklerin sırayla ellerini öperken herkes kıza bir takı takar ve babası da orada bulunan kadınların başlarına parayla karışık şeker sepişi saçar” (Efe ve Barlas, 1963: 44). “Gelin ata bindirilmenden evvel babası veya kardeşi tarafından beline kuşak bağlanır. Bu çoğunlukla kırmızı bir kurdeledir (Karadeniz’de). Bazı yerlerde kızın kardeşi kızın kemerini veya gümüş kuşağını beline kuşatır” (Erdentuğ, 1977: 80-81). “Gelinin babası gelini arabaya bindireceği zaman gelinin beline kırmızı bir kurdeleyle üç defa sarar. Buna ‘kuşak kuşatma’ denir” (Artun, 1998: 15). “Gelin hazırlanır. Merdiven başında babası veya amcası ya da erkek kardeşi tarafından beline *gayret kuşağı* denilen bir kuşak bağlanır” (Ataman, 1992: 44). “Gelinin giydirilmesi esnasında, ipek kumaştan yapılmış özel bel kuşağını, şalı gelinin kardeşlerinden büyüğü, gelinin başından üç defa geçirdikten sonra beline kuşatır” (Baykal, 1995: 73). “Beytüşşebap’ta (Hakkari), gelin kuşağının üç kere çözümlü bağlanması hâlinde, yeni gelinin eve uğur ve bereket getireceğine inanılır. Bu yörede söz konusu uygulamaya ‘kuşak çözme’ adı verilir” (Esin, 1979: 55-71). “Gelin süsleme

gelin donatma konusunda Trabzon Şalpazarı'nda kuşak ve peştamaldan bahsedilir” (Çelik, 1999: 369). *Eskiden Trabzon'da köylerimizde gelinlik yoktu, gelin evden çıkar-ken geline bir pardösü giydirilir, üzerine yün atkı atılır, gelinin üzerine de bir şemsiye tutulur, şemsiyenin tepesine mendil bağlanırdı. Çok eskiden Horasan kuşağı denilen bir kuşak, gelinin beline bağlanırdı, rengi önemli değildi* (Ayşe Kasapçı Yılmaz, 2019). “Kars'ta, toy babası gelinin belini, gelinin kardeşine bağlatır. Daha sonra anneye ipek bir şal, kaftan ve bir miktar para verilir” (Kalafat, 1992: 161). Anamur ve Bozyazı'da “Gelinin beline; abisi, babası, dedesi ya da amcası tarafından dua okunarak kırmızı kuşak bağlanır. Buna ‘kuşak atma’ adı verilir. Kuşak, üç defa gelinin solundan kuşatılır, sağından çekilir. Dördüncü de bağlanır. Kuşak bağlandıktan sonra erkekler önde, kadınlar arkada olacak şekilde, kibleye dönülür, hoca tarafından dua okunur. Gelin büyükle- rin elini öper (Çağlar, 2021: 215). Alevi kültüründe de geline kuşak bağlama ritüeline rastlanır: “Anamur Kaşdişlen ve Bozyazı'nın Çubukkoyağı Mahallesi'nde, kuşak önce süpürgeye, daha sonra geline bağlanır. Kuşak, dede ve eşi tarafından geline bağlanır. Dede, ‘Hü! Erenler kadar uzatıyorum’ diyerek gelinin beline kuşağı dolayıp çeker. Uy- gulama üç defa tekrarlanır. Üçüncüsünde kuşak bağlanmış olur. Geline ‘Katarın uzun olsun’der. Kuşağın iki tarafına dedenin elinin değmiş olması gerekir” (Çağlar, 2021: 215-216). Burada ritüelle bekâretin ilişkilendirilmemesi önemlidir. Kuşak bağlamanın üç kez tekrarlanması ve süpürgeyle kurulan mitik ilişki de İslamiyet öncesi Şamanizm ile açıklanabilir. Ayrıca dedenin ‘Katarın uzun olsun’ alkışı da bereketle ilgilidir. Bo- lu'da “Gelinin beline, babası veya erkek kardeşi tarafından gümüş kuşak kuşatılır” (Öğüt Eker, 1998: 25). Kıbrıs'ta kuşatma geleneği olarak ifade edilen bu gelenek, “Ön- ce baba elindeki kuşağı üç defa kızın beline bağlayıp çözdükten sonra, kızına mücevher takardı” (İslamoğlu, 2004: 49). Yine Kıbrıs'ta “Kızın babası elindeki ipek kuşağı üç kez kızın beline bağlayıp çözer. ‘Her ne kadar seni evlilik bağı ile bağlıyorsam da karar yine senindir, dilersen şu anda dahi vazgeçebilirsin’ diye yorumlanan bu hareketten sonra gelin çıkarılır (İslamoğlu, 1987: 189). “Bayburt'ta yakınlarından biri gelinin çarşafının belini bağlar. Buna bel *bağlama* denir” (Gedik, 1984: 27). “Bizde evlenecek kızın beline (baba evinden çıkmadan önce) gümüş kuşak takılır. Baba, kuşağı, kızının beline üç kez çevirip tokalar ve üç öğüt verir: Kızım der, gittiğin yerde elini, belini, dilini sıkı tut. Bu sözüm, kulağına küpe olsun, der” (Tansuğ, 1985: 37). Ayrıca Tansuğ (2006), *Ana- dolu Giyim Kültürü* adlı eserinde birçok farklı renkte ve formda kuşak görselini örnek- lendirir. S. Aker'in (2017) *Sivas Düğün Adetleri Düğün Giyimleri* adlı geçmişten gü- nümüze Sivas kadınının giyim kuşamını görsellerle anlatan katalogda da gelin kıyafeti ve kuşağının bugünün tektipleşen algısından farklı olduğu görülmektedir. 1980'lerden önce yapılan ve farklı bölgelerden verilen tüm bu literatür bilgisinden anlaşılacağı üzere [kırmızı] kuşak, 1980'lerden önce toplumsal bellekte henüz bekâret kavramıyla ilişki- lendirilmemiştir. Bu dönemde kuşak bağlama ritüeline dair kültürel kod; uğur ve bere- ket getireceği, gelinin gittiği yerde gayretli ve doğurgan olacağı, sorumlğunun artık güveye geçeceğiyle ilgilidir. Ayrıca kuşak için kırmızı renk; kumaş olarak da kurdele şart değildir.

İkinci sözlü kültür ortamında “Etnografya müzesini gezdim, eski kartpostallara ve düğün fotoğraflarına baktım, bir tane bile belinde kırmızı kuşağı olan gelin adayı gör- medim. Aile arşivine de baktım ne anneannem ne anneannemin annesinin gelinliğinde de yok bu kurdele (<https://eksisozluk.com>) diyen kişinin sorgulaması da giyim kuşam tarihindeki görsellerle örtüşmekte, kırmızı kurdelelerin sonradan tektipleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca 1980 öncesi Türk sinemasında kırmızı kurdeleli gelinlere tesadüf edilmemesi de savımızı desteklemektedir.

Kuşağı, doğrudan bekâretle ilişkilendiren literatür de mevcuttur. Kırmızı kuşak olmasa da bele sarılan “beyaz yaşmak”ın bekâret simgesi olarak kullanıldığını Koşay, bir yerde örnekendirir: “Kayseri’de gelini arabaya bindirirken kızın babası bekâret nişanı olarak kızının beline beyaz bir yaşmak bağlar” (1944: 240). 1980 öncesi bekâretle kuşağı ilişkilendiren bu bilgi tespit edebildiğimiz tek örnektir. Fakat özellikle 1980’lerden sonra kuşağın “kırmızı kurdele” olarak tektipleşmeye başladığı, bunun da simgesel olarak bekâretle ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır: M. Üçer, Sivas’ta kızın erkek kardeşi tarafından gelinin beline bağlanan kırmızı kuşağın, “gayret kuşağı” olduğunu ve bugün de bağlandığını, anlamının giden gelinin bekâr olduğunu belirtmek (80: 18) için kullanıldığını söyler. Burada kırmızı kuşakla bekârlık arasındaki ilişkinin bekâret algısından ziyade bekârlıktan evliliğe geçişi, statü olarak kadının değişimini ifade ettiği söylenebilir. “Samsun’da gelinin beline erkek kardeşi ya da babası tarafından gayret kuşağı ya da bekâret kuşağı denilen kırmızı renkli bir kuşak bağlanır ve başına da kırmızı bir tül atılır” (Şişman, 2017: 168). “Kız evlenince gerdek gecesinde bekâretini tescil etmeli, kanıtlamalıdır. Gerdek gecesi, gelin evden çıkmadan önce babası ya da erkek kardeşi tarafından beline takılan ve bekâreti simgeleyen kırmızı kuşağı çözmek için damat geline bazı hediyeler verir” (Yolcu, 2014: 221-222). *Fatma ana kuşağı* ya da *gayret kuşağı* denilen kuşak bağlama töreni hakkında N. Araz şu bilgileri aktarır: “Kuşak bağlama töreni tarihî dönemlerde gelin evden çıkmadan veya ata binmeden önce yapılırdı. Kız babası, baba ölmüşse aileden sorumlu olan erkek (ağabey, amca, dayı, dede) gelinin beline altın, gümüş veya işlemeli madenden bir kemeri takarken veya işlemeli bir kuşağı bağlarken bazı tavsiyelerde bulunur: ‘Bugüne kadar namusun bana emanetti, bugünden sonra kocana emanetsin. Gittiğin yerde eline, beline, diline sahip ol’ derdi. Bekâreti temsil eden bu kuşak günümüzde yalnızca bu anlamıyla kırmızı kurdele biçimine dönüştürülmüştür (1994: 45 akt. Şişman, 2017: 57). “Önce kızın küçük erkek kardeşi, babası ya da yakın akrabalarından birisi gelinin beline ‘bekâret kuşağı’ bağlar (Santur, 1995: 195; Büyükokutan Töret, 2013: 40; Altun, 2004: 294; Tuna, 2006). “Karaman’da halkın çoğunluğu kırmızı kuşağı bekâretle, namusla, saflık, temizlik, bakire olmakla ilişkilendirmiştir” (Aykaç ve Öksüz, 2018: 75). Bu örnekler göstermektedir ki kırmızı kuşakla bekâret arasındaki ilişki, zamanla toplumun genel kabulüne dönüşmüştür.

Y. Civelek ise konuyu doğrudan toplumsal cinsiyet odağında tartışır ve eleştirir: “Kırmızı kuşak, genç kadının erkek kardeşi, erkek kardeşi yok ise babası, babası yoksa dayı, amca ya da dedesi tarafından bağlanır. Bu ritüel, erkeğin erkeğe sunduğu hediye- nin ‘sağlamlılığın’ bir garantisidir. İffetin karşılığı genç kadının bakire olmasıdır” (2013: 108). Şayet toplumsal bellekte bu ritüelin bereket, üreme ve soyla olan etimolojik kökeni korunarak yaşatılmış olsaydı, kısaca yozlaşmasaydı konu Civelek’in de ifade ettiği şekliyle toplumsal cinsiyet eşitsizliği odağında eleştirilmeyecekti. Ayrıca ikincil sözlü kültür ortamında “gelinin beline kırmızı kurdele bağlamak” başlığı altında bahsedilen “Halk arasında eskiden beri var olan bir rivayete göre gelinin kız oğlan kız olduğunu anlatan garip bir gelenek” (<https://eksisozluk.com/>; 28 Kasım 2020) gibi geleneği toplumsal cinsiyet eşitsizliği odağında eleştiren ifadelere sıkça rastlanılmaktadır. İnternet ortamında benzer yorumların fazlalığı toplumsal bellekte kırmızı kuşakla bekâret ilişkisinin genel kabule dönüştüğünü ve daha önemlisi marjinal gelinler tarafından ritüelin bu gerekçeyle eleştirilerek reddedildiğini ortaya koymaktadır.

Gelinlikçilerle yaptığımız görüşmede de kuşağın, bekâretle ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır: Kızlar diyor ki “Ben kendime, namusuna güveniyorum, bu ne biçim kânun” (Serpil Kamalı, 2019). Yaklaşık 2010’dan beri duyuyorum. Kızlar kuşağı umur-

samıyor, genelde anneler istiyor. Kırmızı kuşağı evde takıp arabaya binene kadar çıkarıyorlar. Fotoğraflarda güzel durmadığını düşünüyorlar. “Bekâretimden kime ne, kimseye ispatlamak zorunda değilim, o kuşak beni bakire yapmaz” gibi şeyler söylüyorlar. Kuşak meselesinde eğitim durumu, sosyal durum önemli. Eğer eğitimliyse kız, aileleri konuşurmuyor bile ve bildiğini, kendi istediğini yapıyor. Aileleri karıştırmıyor kız (Hazal Yılmaz, 2019). Kırmızı kuşağı yeni yetişen nesil, genç kızlarımız istemiyor artık, reddediyor. Siyah gelinlik giyen bile var (Esra Yeter, 2019). 18 yıldır bu işi yapıyorum. Bazı müşteriler ayakkabıyı, çiçeği kuşağıyla aynı renk istiyorlar. Farklı renkler son birkaç yıldır var. Kızlar prova esnasında söylüyorlar. Yakın zamanda bir teslimimde bu tartışma oldu. “Ben kuşak takmayacağım” dedi kız. Kızın annesi “Olmaz” dedi. Kız “İstemiyorum, hayır takmayacağım” dedi. Kızlar kırmızı kuşak takmak istemiyor. Bu kuşağın adı bekâret kuşağı olduğu için (Yıldız Altunel, 2019). Bence kırmızı kuşak gereksiz, iğrenç. Gereksiz buluyorum, eski gelenekler kalmadı. Genellikle gelinlerin anneleri, kızlarının takmasını istiyor (Serda Taşbaş, 2019). Kırmızı olacağına benim istediğim olsun, diyorlar. Marjinal tipler var. Mesela gelinliklerini siyah isteyen, pembe isteyen var, yeşil gelinlik bile çalıştım. Normal beyaz gelinliğin içine farklı renkleri katarak da çalıştım (Ayşe Nazlıer, 2019). Kemer genellikle kalktı ama kırmızı kuşak genelde var, devam ediyor ama evde takıp hemen çıkarıyor kızlar. Kızlar formalite icabı takıp çıkarıyor. Genellikle ayakkabıyla çiçeği birbirine uyduruyorlar, ama kırmızı kuşak konusunda tabular daha katı (Serpil Kamalı, 2019). Gelinlikçilerin bu ifadelerinden hareketle bekârlık algısına bağlı olarak sadece gelin kuşağındaki renk değil, yıllar içerisinde gelinlik algısının da değiştiği anlaşılmaktadır. Gelinlikçilerin kuşağı, bekâret kuşağı olarak satmaları ve kullanıcılara ait gözlemleri kırmızı kuşağın toplumsal kabulde bekâret simgesine dönüştüğü fikrini desteklemektedir.

Sonuç

Gelinin baba evinden çıkmadan önce erkek bir yakını tarafından beline bağlanan kuşağın geçmişte, bekâreti simgelediğine yönelik bir kültür koduna tesadüf edilmezken, günümüzde kuşağın kırmızı kurdele olarak tektipleştiği ve kuşağın renginden dolayı bekâretle ilişkilendirildiği, bu yüzden kuşak bağlama geleneğinin toplumun belli bir kesimince reddedilmeye başlandığı belirlenmiştir. Ayrıca geline bağlanan kuşağın bekâretin değil, soy ve üremeyi, statü olarak bekârlıktan evliliğe geçişi temsil ettiği, eskiden sadece geline değil damada da takıldığı vurgulanmıştır.

Etimolojik olarak “soy, nesil, tohum, döl” anlamlarına gelen kuşağın, gelinin gideceği yere uğur ve bereket getireceğine, gayretli ve doğurgan olacağına, velayetinin babadan eşine geçeceğine yönelik inanış ve anlam koduna sahipken bunun zamanla unutularak yerini kuşağın renginden dolayı bekâret algısına bıraktığı tespit edilmiştir. Kuşağın etimolojik anlamı dışında kaynak kişi görüşleri ve literatür taraması neticesinde kuşak bağlama ediminin gelinin bel bölgesiyle, bel bölgesinin ise üreme, verimlilikle ilişkilendirildiği, özellikle gelinin erkek çocuk doğurması temennisıyla ritüelin gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Gelinin erkek bir yakını tarafından kuşak bağlama ediminin üç kez tekrarlanması, kuşağın önce süpürgeye sonra geline bağlanması, özellikle kırmızı renk kuşak tercih edilmesi, kuşak bağlama esnasında “İki oğlun bir kızın olsun.”, “Katarın uzun olsun.”, “Eline, beline, diline sahip ol” gibi tavsiye, alkış ve okunan dualar, ayetler bu ritüelde Şamanizm ile İslami inanışların harmanlandığını göstermektedir.

Gelinlikçiler, gelin kuşağındaki değişim ve dönüşümü kırmızı kuşağın toplumun kolektif belleğinde sosyal norm olarak “gelenek, âdet, örf ve moda” kavramlarıyla ifade etmişlerdir. Kuşağın rengindeki değişim ise “modayı takip etmek, çağa ayak uy-

durmak, değişiklik yapmak, farklı olmak ve özgünleşmek” olarak ifade edilmiş bu durum geleneğin marjinalleştiğini ortaya koymaktadır. Kaynak kişilerden bir kişi hariç hepsinin hemfikir olduğu en önemli nokta kuşağın bekâretin, saflığın, temizliğin ve dul olmamanın simgesi olduğudur. Oysa ritüelin kültür koduyla bu bilgi örtüşmemektedir.

Gelinlikçilerin tamamı, kırmızı kuşağı *bekâret kuşağı* olarak nitelemiş, hiçbiri kuşağın soy, bereket ve doğurganlıkla ilgili kültür kodundan bahsetmemiştir. Gelinlikçilerden sadece bir kişi kuşağa *kardeş kuşağı* derken diğerleri *bekâret kuşağı* ve *gelin kuşağı* olarak nitelemiştir. Gelinlikçiler özellikle son 15 yıldır gelinlerin kırmızı kuşağı; bekâreti temsil ettiği için takmak istemediklerini ve farklı renklere yöneldiklerini, kuşak bağlama konusunda gelinlerin aileleriyle çatıştığını, kuşağın gelin çiçeği ve ayakkabısına uydurulmak istendiğini ve formaliteden takılıp çıkarıldığını, kızların ünlülerin gelinliklerine özendiğini, gelinlik modası ve algısının geçmişten bugüne değiştiğini, düğünde birden fazla gelinlik giyildiğini (nikâh gelinliği, evden çıkma gelinliği, klasik gelinlik, fotoğraf gelinliği, bekârlığa veda gelinliği vb.), eğitim durumu, sosyal çevre, ekonomik durum ya da yaşa göre gelinlik ve kuşak algısının değiştiğini ifade etmişlerdir.

Türk giyim kuşam tarihinde gelinlik ve kuşak, farklı formlarda, madde ve renklerde karşımıza çıkarken özellikle 1980’lerden sonra gelin kuşağının kırmızı kurdele olarak toplumun genel kabulüne dönüşerek tektipleştiği, kırmızı renkle bekâretin ilişkilendirildiği, bu nedenle 2000’li yıllardan sonra bazı gelinlerin ritüeli reddetme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Kuşağın etimolojik olarak tohum, üreme, bereket ve doğurganlıkla ilişkiliyken bu anlamların zamanla unutulup yerini bekâret algısına bıraktığı ve geleneğin yozlaştığı belirlenmiştir.

Kültürel anlamda yozlaştığı anlaşılan gelin kuşağı ritüeline ait toplumsal farkındalık kazandırmak için kitle iletişim araçlarından yararlanılabilir. Geleneğin kültür kodunu esas alan belgesel çekilebilir, film ve dizilerde algıyı düzeltmeye yönelik senaryolar kurgulanabilir. Kısaca geleneksel ve yeni medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaşılarak yanlış algı düzeltilir. Ayrıca gelinlikçilerin *bekâret kuşağı* nitelemesi yerine ritüelin soy ve doğurganlık kökenine de uygun olarak *kuşağı*; *bereket kuşağı* ya da *soy kuşağı* olarak satmaları hem geleneğin yozlaşarak reddedilmesine engel olacak hem de “kadının hediye paketi gibi kurdelenip bekâretini erkeğe sunan” bir obje olarak algılanarak toplumsal cinsiyet tartışmaları odağında eleştirilmesinin önüne geçilecektir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada kullanılan veriler 2020 yılı öncesine ait olduğundan etik komite onayına gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

1. Ayşe Kasapçı Yılmaz, Trabzon, 1966, ilkokul mezunu, ev hanımı [12. 12. 2019 tarihinde E. Çakır tarafından yapılan görüşme kaydı]
2. Ayşe Nazlier, Ankara, gelinlikçi, sanat okulu mezunu [5.12.2019 tarihinde E. Çakır tarafından yapılan Ankara/ Kızılay’da yapılan görüşme kaydı]
3. Buğra Alışkan, 30 yaşında, Ankara, üniversite mezunu, gelin aksesuarları satıcısı [5.12.2019 tarihinde E. Çakır tarafından Ankara/ Kızılay’da yapılan görüşme kaydı]
4. Esra Yeter, 37 yaşında, Gaziantep, üniversite mezunu, gelinlikçi çalışıyor. [5.12.2019 tarihinde E. Çakır tarafından yapılan Ankara/ Kızılay’da yapılan görüşme kaydı]
5. Hazal Yılmaz, Ankara, 30 yaşında, üniversite öğrencisi, gelinlikçi. [5.12.2019 tarihinde E. Çakır tarafından Ankara/ Kızılay’da yapılan görüşme kaydı]
6. Nuriye Kasapçı, 85 yaşında Trabzon doğumlu, okuma yazma yok, ev hanımı [12. 12. 2019 tarihinde E. Çakır tarafından yapılan görüşme kaydı]

7. Serda Taşbaş, Yozgat, 45 doğumlu, üniversite mezunu, gelinlikçi [5.12.2019 tarihinde E. Çakır tarafından Ankara/ Kızılay’da yapılan görüşme kaydı]
8. Serpil Kamalı, Ankara, 56 yaşında, üniversite mezunu, terzi [5.12.2019 tarihinde E. Çakır tarafından Ankara/ Kızılay’da yapılan görüşme kaydı]
9. Yıldız Altunel, Ankara, 55, ortaokul mezunu, gelinlikçi/modacı. [5.12.2019 tarihinde E. Çakır tarafından Ankara/ Kızılay’da yapılan görüşme kaydı]

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. (Hzl. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Aça, Mehmet. “Kız Evinden Oğlan Evine Evlilik Töreni Uygulamaları”, *Aile Yazıları/8*, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015.
- Aker, Sabiha. *Sivas Düğün Adetleri Düğüm Giyimleri*. Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017.
- Altun, Işıl. *Kandıra Türkmenlerinde Doğum Evlenme ve Ölüm*. İzmit: Yayıncı Yayınları, 2004.
- Altunel, İbrahim. “Gevrekli Seydişehir/ Konya, Kasabası Düğünlerinde, Gelin Güvey Motifi Üzerine Bazı Tespitler”, *3.Milleler Arası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 9-11 Ekim. 80-85, 1995.
- And, Metin. *16. Yüzyılda İstanbul Kent Saray Günlük Yaşam*. İstanbul: YKY, 2015.
- Arslan Erol, Hülya. “Tabu (Taboo) ve Kelimelerin Anlam Alanlarına Etkisi”, *Journal of Turkish Linguistics*, Volume 2, Number 1, (March): 24-48, 2008.
- Artun, Erman. “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum Evlenme Ölüm”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 9-10, İstanbul. 85-107, 1998.
- Ataman, Sadı Yaver. *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri*, Ankara: TTK Basımevi, 1992.
- Aydoğan, Hatice Aycan. *Türk Kültüründe Bereketi Arttırmaya Yönelik İnanış ve Uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2012.
- Aykaç, Onur ve Meltem Öksüz. “Karaman’da Gelin Uğurlama Törenlerinde İcra Edilen Bir Ritüel: Kuşak Bağlama”, *Karaman Kitabı, Karaman ve Edebiyat*. Ed. İdris Nebi Uysal ve Mert Öksüz, Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Balaman, Ali Rıza. *Gelenekler Töre ve Törenler*. İzmir: Betim Yayınları, 1983.
- Barlas, H. Uğuro. *Maraş Düğün Adetleri*. İstanbul: Yurttaş Yayınları, 1963.
- Barlas, Uğuro. *Hakkari Evlenme Töre ve Törenleri*. Karabük: Özer Yayınları, 1975.
- Baykal, Ali Rıza. *Safranbolu’da Yörük Köyü ve Düğün Adetleri*. İstanbul: Ders Bilgisi Yayınları, 1995.
- Büyükokutan Töret, Aslı. “Yapısal ve İşlevsel Özellikleriyle ‘Gelin Göçürme’” (Muğla İli Örneği), *Tübar- Xxxiv-/ 2013-Güz*. 34:35-56, 2013.
- Civelek, Yaprak. “Kırmızı Kuşağın Kuramsallığı: Ataerkil Söylem ve Anadolu Kırsalı’nda Kadın”, *Toplumsal Cinsiyet II. Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl 16. 64: 87-121, 2013.
- Çağlar, Nevzat. *Beşikten Mezara. Anamur ve Bozyazı’da Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri*. Ankara: Gülнар Yayınları, 2021.
- Çelik, Ali. *Trabzon-Şalpaзarı Çepni Kültürü*. Trabzon: T.C Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- Demirci, Yusuf Ziya. *Anadoluda Eski Düğün ve Evlenme Adetleri*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1938.
- Demren, Özlem. *Düğün Dernek Sivas’ta Evlenme Gelenekleri*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2021.
- Devlilioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2000.
- Efe, Süheyla ve Uğuro Barlas. *Kütahya Düğün Adetleri*. İstanbul: Yurttaş Yayınları, 1963.
- Ercilasun, Ahmet B. ve Ziyat Akkoyunlu. *Kâşgarlı Mahmud. Dîvânü Lügâti’t- Türk*, Ankara: TDK Yayınları, 2014.
- Erdentuğ, Nermin. “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Gelenekleri ve Törenleri II”, *AÜ DTCF Antropoloji Dergisi*, 5: 231-266, 1969.
- Erdentuğ, Nermin. *Sosyal Âdet ve Gelenekler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Ergun, Pervin ve İmran Gündüz Alptürkler. “Çocuksuzluk Sağaltımında Satılma Ritüeli – Ritüelin Tarihsel Bağlamı ve Metaforik Dil”, *Millî Folklor*, Yıl 29, 115:79-90, 2017.
- Ergun, Pervin. “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Dağ Kültü”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C.51, 2003/2: 75-88, 2003.
- Esin, Emel. *Türk Kozmolojisi*. İstanbul: Edebiyat Fak. Matb, 1979.
- Gargi, Zeynep. Ege Bölgesi Geleneksel Kadın Giyiminde Bel Aksesuarları (İzmir, Aydın, Manisa Örneğinde). *Sanatta Yeterlilik Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.
- Gedik, Köksal. Bayburt’a Ait Örf ve Âdetler. *Türk Folkloru*. 57: 26-28. Nisan 1984.
- Genç, Reşat. *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1997.

- Gürtuna, Sevgi. *Osmanlı Kadın Giysisi*. Ankara: TTK Basımevi, 1999.
<https://eksisozluk.com/gelinin-beline-kirmizi-kurdele-baglamak--160886?p=26>; erişim tarihi 28 Kasım 2020).
- İslamoğlu, Mahmut. “Kıbrıs Türklerinde Çeyiz Yazma Geleneği”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. IV. Cilt (GeleneK, Görenek ve İnançlar)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1987.
- İslamoğlu, Mahmut. *Kıbrıs Türk Folkloru*. Ankara: Ürün Yayınları, 2004.
- Kalafat, Yaşar Kaya. “Eski Türk İnançlarının Kars Yöresinde İzleri”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. IV. Cilt (GeleneK Görenek İnanışlar)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992.
- Kaya, Doğan. “Düğünlerimizle İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri”, *III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri*. Ankara: KBY.148-157, 1995.
- Koşay, Hâmit Zübeyr. *Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: Maarif Matbaası, 1944.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürçü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Oğuz, M. Öcal. “Yazılı Hukuk ve Sözlü Hukuk Açısından Evlenme Pratikleri ve Töre Cinayetleri”, *Millî Folklor*, 2012, Yıl 24, Sayı 95: 103-113, 2012.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş 6*. Ankara: K.B. Yayınları, 1991.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş V*. Ankara: KTB Yayınları, 1985.
- Öğüt Eker, Gülin. “Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğününün Ritüel Açısından İncelenmesi”, *Millî Folklor*, Yıl 12, 46: 92-100, 2000.
- Öğüt Eker, Gülin. “Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Âdetlerinin Yeri”, *Millî Folklor*, Yıl 10, 40: 15-30, 1998.
- Ölçer Özünel, Evrim. “Kan” Olgusunun Soyun Devamlılığı Bağlamındaki Dönüştürücülüğü, *Millî Folklor*, Yıl 17, 15: 40-45, 2005.
- Örnek, Sedat Veyis. *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2017.
- Örnek, Sedat Veyis. *Türk Halk Bilimi*. Ankara: K.B. Yayınları, 1995.
- Özay, Şükri. *Afyonkarahisar Düğün Âdetleri*. Ankara: Salmat Basım Yayınları, 2015.
- Özder, Mustafa Âdil. *Türk Halkbiliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Aslımlar Matbaası, Ziya Gökalp Derneği Yayınları, 1981.
- Santur, Meltem. “İç Anadolu Bölgesinde Gelinin Kız Evinden Oğlan Evine Getirilmesi Sırasında Uygulanan Gelenekler”, *3. Milletler Arası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., 9-11 Ekim. 194-207, 1995.
- Sarıkaya, Mahmut. “Türkçe Adlandırmada İnsan ve Hayvan Soybirliğinin Bir Yansıması Olarak Kur/Kuru/Kuro; Kur/Kırt/Kıro; Kurd/Kürt/Kürt Kelimelerinin Türkçe ‘qur’ ‘halka, kemer, kuşak; nesil’ Kelimesiyle İlgisi” 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007.
- Sernika, Galina. “Verimlilik Kültürünün Semantiği Olan Parçalanma ve Toplanma”, *Türk Dünyasında Nevruz (Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri 18-20 Mart 1999, Elazığ)*, (Hzl. Elmas Kılıç) Ankara: AKM Yayınları, 2000.
- Şimşek, Esmâ. Türk Kültüründe “Alkanısı” İnanç ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler’, *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.5. Yıl 5, 12: 99-115, 2017.
- Şişman, Bekir. *Türk Kültüründe Evlilik (Geleneğin Son Yüzyılı Samsun Örneği)*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2017.
- Tansuğ, Sabiha. “Anadolu’da Türkmen ve Yörük Kadın Giyimler”, Sanat Olayı. İstanbul: Karacan Yayınları, Sayı:13: 40-51, Ocak 1982.
- Tansuğ, Sabiha. *Anadolu Giyim Kültürü*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Tansuğ, Sabiha. *Türkmen Giymi*. İstanbul: Ak Yayınları, 1985.
- Tuna, Sibel Turhan. “Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği”, *Bilig*, 38: 149-160, 2006.
- Üçer, Müjgân. “Sivas’ta Evlenme Gelenekleri”, *Türk Folkloru*. Sayı 9: 16-18. Nisan 1980.
- Yolcu, Mehmet Ali. *Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçımalar*. Konya: Kömen Yayınları, 2014.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.